

Fokuksessa saamelaisalueen lapset ja nuoret

Havaintoja, huomiota ja kokemuksia vähemmistöjen tutkimisesta

Mikko Salasuo & Kati Lehtonen

Vähemmistöistä puhutaan nykyisin aiempaa enemmän. Aihetta käsittelevässä tutkimustiedossa on kuitenkin hämmästyttävän suuria aukkoja. Tämä koskee yhtä lailla nuorisotutkimusta kuin muutakin tiedontuotantoa. Huomio on sikäli yllättävä, että monien sosiaalisten, terveydellisten ja esimerkiksi ihmisoikeuksiin liittyvien ongelmien tiedetään kasautuvan nimenomaan vähemmistöissä (esim. THL 2022). Olisi siis oletettavaa, että tutkijoiden ja poliittisten päättäjien kiinnostus vähemmistöjen tutkimiseen olisi suurta, mutta lähempi tarkastelu osoittaa tällaisen johtopäätelmän vääräksi tai ainakin osatotuudeksi. Esimerkiksi määrällinen tutkimus vähemmistöihin kuuluvista lapsista ja nuorista puuttuu lähes tyystin ja laadullisia tarkasteluja tehdään vain satunnaisesti. Systemaattinen vähemmistöihin kohdistuva tiedonkeruu, vähemmistöjen äänen kuuleminen ja kuuluminen, on retuperällä.

Vähemmistöjä koskevan tutkimustiedon lisäämiseen ei ole yksinkertaista ratkaisua. Haasteet ovat menetelmällisiä ja taloudellisia. Määrällisten tutkimusten toteuttaminen on hankalaa ja aikaa vievää. Tutkimusasetelmien

toteuttaminen on työlästä ja monimutkaista. Aineiston keruussa tarvitaan usein trianguloivaa otetta, jotta määrällisen tiedon rinnalle saadaan vähemmistöjen sosiaalista ja kulttuurista kontekstia ymmärrettäväksi tekevää laadullista aineistoa. Tutkimustyö on vaivalloista ja hidasta eikä niukkojen resurssien aikana houkuttele tutkijoita tai tutkimuslaitoksia.

Tutkimustiedon ohuus heijastuu politiikkaan ja julkiseen keskusteluun. Ilman tutkittua tietoa ovat vähemmistöihin kohdistetut poliittisten toimet enemmän tai vähemmän hakuammuntaa. Niitä ei välttämättä tehdä lainkaan. Yhteiskunnallinen keskustelu esimerkiksi vähemmistöihin kuuluvien nuorten haavoittuvuudesta tai erityistarpeista jää helposti pinnalliseksi ja nojaa mielikuviin. Pahimmassa tapauksessa tiedon puute vahvistaa leimaavia stereotyyppioita ja hankaloittaa esimerkiksi vähemmistöjen huomioimista palveluissa (esim. Hästbacka & Sirén 2017).

Tässä katsauksessa pohdimme kolmesta näkökulmasta vähemmistöjä käsittelevää tutkimusta. Ensiksi tarkastelemme lyhyesti tutkimustiedossa olevia aukkoja. Toiseksi nostamme esiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten tutkimiseen liittyviä menetelmällisiä haas-

teita ja niiden ratkaisuja. Esimerkkitapauskasena hyödynnämme vuoden 2018 *Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen* erillisotoksesta saatuja kokemuksia. Viimeinen näkökulma koskee meneillään olevaa lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimusta, jonka erillisotoksen kohteena ovat saamelaisalueen lapset ja nuoret. Saamelaisalueen lasten ja nuorten vapaa-ajan ja harrastamisen tutkiminen on johtanut oivalluksiin, joita hyödyntämällä vähemmistöihin kuuluvien nuorten tutkimusta voidaan jatkossa edistää ja helpottaa.

Puheenvuoron tarkoituksena on virittää keskustelua vähemmistönuorten tutkimuksesta ja pohtia mahdollisuuksia systemaattiseen tiedonkeruuseen. Samoin haluamme jakaa kokemuksia hyvistä tutkimuskäytännöistä. Katsauksen kannustavana viestinä on, että huolellisella suunnittelulla, yhteistyöllä ja innovatiivisilla ratkaisuilla voidaan tavoittaa vähemmistöjä tai muutoin marginaaliin jääviä lapsia ja nuoria.

Perinteiset kyselytutkimukset eivät tavoita vähemmistöjä

Vähemmistönäkökulman puuttuminen määrällisistä tutkimuksista on nuorisotutkimuksessa tunnistettu jo pitkään. Yhteiskunnallinen tiedontarve on vuosien saatossa kasvanut, kun esimerkiksi maahanmuuttajien määrä on lisääntynyt ja yhdenvertaisuuskysymysten huomiointi parantunut (esim. Yhdenvertaisuuslaki 2014). Lisääntynyt tiedon tarve koskee nuorisopolitiikkaa, jonka eräänä tavoitteena on ”edistää nuorten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä oikeuksien toteutumista” (Nuorisolaki 2016). Yhdenvertaisuuden periaate löytyy toki myös Suomen perustuslaista ja koskee yhtä lailla kaikkia hallinnonaloja, joten vähemmistönuoria koskevalle tiedolle luulisi olevan tilausta.

Nuorisotutkimuksessa toistuvilla tiedon-

keruilla viitataan ennen kaikkea *Nuorisobarometriin* ja *Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimukseen*. Joka vuosi julkaistava *Nuorisobarometri* ja joka toinen vuosi toteutettava *Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus* ovat molemmat puhelimitse tehtäviä haastattelututkimuksia. Edustavat otokset palvelevat hyvin valtaväestöön kuuluvien lasten ja nuorten perusominaisuuksien tutkimista, mutta otoskoot eivät riitä vähemmistöryhmien tilastolliseen analyysiin. Vähemmistöpositio jäävät tutkimuksissa ainoastaan taustamuuttujien tasolle. Vähemmistöjen tutkimiseen tarvitaankin toisenlaisia lähestymistapoja.

Toistuvissa tiedonkeruissa olevia vähemmistöjä koskevia aukkoja on pyritty tilkitsemään. Vuoden 2018 *Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen* yhteydessä tehtiin erillisotos toimintarajoitteisista lapsista ja nuorista. Kohderyhmänä ei ollut mikään vähälukuinen marginaali, sillä arvioiden mukaan vakava toimintarajoite on jopa 15 prosentilla nuorista. (Ks. Hakanen ym. 2019.)

Erillisotoksen toteuttaminen oli haastava prosessi. Toimintarajoitteista ei ole merkintää rekistereissä, joten kohderyhmän tavoittamiseksi piti etsiä muita keinoja. Aiemmista tutkimuksista ei ollut apua, sillä kohderyhmään ei ole ennen suunnattu määrällistä kyselytutkimusta. Menetelmä piti ”keksiä” itse ja tutkimusote olikin kokeileva. Aineiston keruussa välilliseksi menetelmäksi ”keksittiin” KELA:n vammaistukirekisteri (ks. <https://www.kela.fi/vammaistuki-lapselle>). Tuen edellytyksenä on tiettyjen diagnosoitujen kriteerien täyttyminen, jotka sopivat ”toimintarajoitteisuuden” määritelmäksi myös tutkimuksessa.

Valittu lähestymistapa asetti tutkimukselle vaatimuksia ja rajauksia. Ikärajaukseksi tuli 7–17 ikävuotta. Toteutus vaati erillisen tutkimuseettisen luvan KELA:sta, joka haettiin vuoden 2018 alussa. Aineiston keruu toteutettiin siten, että KELA poimi rekisteristä 500 nuoren otoksen ja lähetti vastaajille

kyselylomakkeet ja palautuskuoren, jossa oli Nuorisotutkimusverkoston osoite.

Vastausprosentti jäi vaatimattomaksi, vain noin kahteentoista. Jo ennakoon arveltiin vastaamisen olevan monille toimintarajoiteille nuorille vaikeaa ja joillekin jopa mahdollista fyysisten, psyykkisten ja kognitiivisten haasteiden vuoksi. Toisaalta hypoteesina oli, että vanhemmat ja avustajat motivoituisivat auttamaan vastaamisessa. Tutkijoiden toiveena oli, että kysymyslomakkeessa näkyvästi esillä ollut tutkitun tiedon merkitys palveluiden parantamiseen lisäisi vastausaktiivisuutta. (Ks. Hakanen ym. 2019.)

Postikyselyn rinnalla aineistoa kerättiin avoimella Webropol-kyselyllä. Linkkiä kyselyyn levitettiin muun muassa vammaisjärjestöjen sosiaalisessa mediassa. Postikysely täydentyi ja vastaajien kokonaismääräksi tuli 164. Vastausmäärä oli tyydyttävä ja mahdollisesti tulosten raportoinnin. (Hakanen ym. 2019.)

Tutkimus oli tärkeä kokeilu. Se osoitti, että vähemmistöihin kuuluvien nuorten tavoittamisen olevan mahdollista.

Näkymättömät saamelaisalueen nuoret

Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa. Heillä on ollut vuodesta 1996 lähtien kotiseutualueen kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto. Voimassa oleva virallinen saamelaisen määritelmä on kirjattu lakiin saamelaiskäräjistä (17.7.1995/974). Lain määritelmä (3 §) painottaa yhteyttä saamen kieleen ja lisäksi samaistumista saamelaisuuteen. Suomessa Saamenmaa kattaa Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Lapin paliskunnan alueen Sodankylän kunnassa. Saamelaisia on Suomessa noin 10 000 ja heistä 65 prosenttia asuu Saamenmaan ulkopuolella. (Saamelaiskäräjät 2021.)

Suomen perustuslakiin (17§) vahvistetun

aseman mukaan saamelaisilla on alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää kieltään sekä kulttuuriaan niihin kuuluvine perinteisine elinkeinoineen, joita ovat poronhoito, kalastus, metsästys, luonnontuotteiden keräily, pienimuotoinen maatalous ja käsityöt. Perinteiset elinkeinot ja niiden harjoittaminen pitävät yllä kieltä, kulttuuriympäristöä ja näiden myötä kansaa. Saamelaiskulttuurille on myös ominaista vahva suhde luontoon.

Kiinnostuksemme saamelaisalueen ja saamelaisten vapaa-aikaan heräsi liikunnan yhteiskuntatieteiden alalla tehtyjen tutkimusten kautta. Havainnot osoittivat, että kansallinen liikuntapolitiikka ei tunnistanut saamelaisuuteen liittyviä erityispiirteitä. Ymmärrys esimerkiksi heidän tavoitansa organisoida liikuntaa vapaa-ajan harrastuksena oli poikkeavaa valtaväestöön verrattuna (esim. Skille & Lehtonen & Fahlén 2021). Yhteistyö ruotsalaisten ja norjalaisten tutkijoiden kanssa avasi ymmärrystämme siitä, mitä emme Suomessa tiedä ja mitä meidän vähintään pitää tietää esimerkiksi kansallisen liikuntapolitiikan näkökulmasta.

Kansa, jolla ei ole ”valtiota”, kohtaa tunnustetun valtion hallinnolliset ja poliittiset käytännöt ja niillä voi olla merkittäviä vaikutuksia esimerkiksi mahdollisuuksiin harjoituttaa omaan kulttuuriin kuuluvia vapaa-ajan viettotapoja. Saamelaisten liikuntaa käsittelevä tutkimus onkin tuonut esille käsitteellisiä ristiriitoja, jotka voivat olla olennaisia esimerkiksi politiikkatoimien kannalta. Siinä missä liikunnan edistäjät patistelevat hankerahoilla kansalaisia marjastamaan ja kalastamaan eli viettämään aktiivista arkea, ovat kalastus ja marjastus saamelaisille perinteisiä elinkeinoja: osa alkuperäiskansan kulttuuriin liittyviä oikeuksia.

Saamelaisten liikuntaa ja vapaa-aikaa käsitteleviä tutkimuksia on tehty vähän. Liikuntaa käsittelevissä tutkimuksissa konteksti on rakentunut Norjan saamelaisten ja norjalaisen liikuntajärjestelmän ympärille tai vertailuna suhteessa Ruotsiin. Suomessa ensi askeleena

oli vuonna 2021 julkaistu tutkimusartikkeli saamelaisten yhteisen urheiluorganisaation rakenteellisista muutoksista Saamenmaan alueella (Skille, Lehtonen & Fahlén 2021). Lisäksi Likes-tutkimuskeskus on ollut kumppanina saamelaisalueen liikuntaa ja liikunnan harrastamista käsitelleessä selvityksessä (Lapin Liikunta 2020), joka toteutettiin yhteistyössä Saamelaiskäräjien, opetus- ja kulttuuriministeriön, Lapin aluehallintoviraston ja Lapin Liikunnan kanssa.

Pohjoismainen yhteistyö ja kansallisen tietotuotannon orastavat avaukset ovat alleviivanneet tutkimustiedon tarvetta saamelaisten tavoista merkityksellistä liikuntaa ja vapaa-aikaa. Lehtonen ja Laine (2021) ovat todenneet, että saamelaiskulttuuriin liittyvät liikuntaan ja urheiluun kiinnittyvät tavat, rakenteet ja sisällöt ovat keino ymmärtää jotain uutta valtavirtapolitiikasta sekä toiminnan tasolla että käsitteellisesti.

Saamelaisalueelle paikkaamaan tietoaukkoja

Liikuntatutkimuksen kontekstissa tuotettu tieto on nostanut esiin sen, että tiedämme hyvin vähän saamelaisalueella asuvista lapsista ja nuorista. Tämän tietämättömyyden tunnistaminen ja tunnistaminen loi intressin lisätietämiselle (ks. Lehtonen & Laine 2021). Tutkijoiden aloitteesta ja läheisessä yhteistyössä valtion nuoriso- ja liikuntaneuvoston kanssa vuoden 2022 lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen erillisotoksen kohderyhmäksi valittiin saamelaisalueen nuoret.

Aihepiirin sensitiivisyys oli ennalta tutkijoiden tiedossa. Kukaan tutkijoista ei ollut perehtynyt alkuperäiskansojen tutkimukseen tai saamentutkimukseen (ks. Lukin 2019). Lähtökohdaksi valikoitiin pitäytyminen tiukasti vapaa-aikatutkimuksen viitekehysesessä, eikä edes pyritty sellaiseen otteeseen tai

tematiikkaan, joka ei ole tutkijoiden ydinosaamista. Erillisotoksen tavoitteeksi ja taroituukseksi määriteltiin tiedon tuottaminen saamelaisalueen lasten ja nuorten vapaa-ajasta ja harrastamisesta, joka palvelee nuoriso- ja yhteiskuntapoliittista päätöksentekoa ja osallisuuden vahvistamista.

Lähtökohtana oli toteuttaa tutkimus yhteistyössä saamelaiskäräjien kanssa. Tutkimuksen premissit artikuloitiin ensimmäisessä yhteydenotossa saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston suuntaan: emme ole saamentutkijoita, vaan teemme tutkimusta saamelaisalueen nuorten vapaa-ajasta. Toinen lähtökohta oli huomioida saamelaiskäräjien tiedonintressi ja tarjota heille mahdollisuus tutkimusavauksiin. Tutkimusintressit vastasivat saamelaiskäräjien nuoripoliittista toiminta- ja kehittämisojelmaa (2020), jossa tavoitteeksi oli kirjattu lapsia ja nuoria koskevan tausta- ja terveystutkimustiedon tuottaminen.

Yhteistyö saamelaiskäräjien kanssa oli aktiivista läpi koko prosessin syksystä 2021 kevääseen 2022. Yhteistyö jatkuu ja käräjät ovat vuonna 2023 mukana tulosten raportoinnissa ja tulosten julkaisussa. Yhteistyötä tehtiin myös saamelaisalueen kuntien kanssa.

Huomioita tutkimusstrategiasta

Saamelaisuutta ei ole kirjattu väestörekisteriin. Ylipäätään ei ole olemassa mitään rekisteriä saamelaisista tai saamelaiseksi itsensä identifioivista lapsista ja nuorista. Myös välilliset keinot ovat vähissä, sillä saamelaiskäräjiltä saadun tiedon mukaan saamelaisperheet merkitsevät usein rekistereihin lasten äidinkieleksi saamen sijaan suomen. Käräjiltä saadun konsultaation jälkeen tutkijoille selvisi, että tutkimus täytyy toteuttaa muutoin kuin rekisteritietoja hyödyntäen.

Kun tutkitaan lapsia ja nuoria, ovat koulut ja oppilaitokset tyypillisesti paikkoja, joiden

kautta kohderyhmän tavoittaa. Koulujen kautta kerätään paljon tietoa, mutta tutkijoiden on tärkeä tiedostaa, ettei kyse ole itsestäänselvydestä. Koulutyön häiritseminen tiedonkeruulla vaatii vahvaa yhteiskunnallista perustelua. Saamelaisalueen lasten ja nuorten kohdalla arvioimme, että tietoaukkojen paikkaaminen ja tutkitun tiedon tuomat hyödyt ovat painava syy aineiston keruun toteuttamiseen kouluissa. Näkemyksen jakoivat myös valtion nuoriso- ja liikuntaneuvostojen pääsihteerit. Kun vielä saimme Opetushallituksesta varmistuksen tutkimusstrategian laillisuudesta ja soveliaista toimintatavoista, lähdimme toteuttamaan tutkimusta koulujen kautta.

Syksyllä 2021 lähestyimme saamelaisalueen kuntien rehtoreita ja sivistystoimenjohtajia tiedustellen, olisiko tutkimuksen toteuttaminen mahdollista ja hyväksyvätkö he menetelmän. Viestissä avattiin tutkimuksen tarkoitusta, tarvetta ja toteutusta. Saimme kunnista vihreää valoa, joten prosessi eteni seuraavaan vaiheeseen. Alkuvuodesta 2022 lähetimme lisäinformaatiota ja selvitimme, mikä olisi kouluille sopivin ajankohta kyselyn toteutukseen. Sodankylän osalta aineiston keruun ajankohdaksi valikoitui maalís-huhtikuu ja muiden kohdalla toukokuu.

Pyrkimyksenä oli toteuttaa aineiston keruu mahdollisimman joustavasti. Webropoliiin tehtiin vuoden 2022 *Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksesta* sovellettu kysymyspatteristo. Saamelaisalueen nuorten erityiskysymyksiä ja toisaalta vapaa-aikatutkimuksen perusotokseen vertailtavia kysymyksiä lomitettiin siten, että vastaaminen olisi mahdollista kaikille 10-vuotiaille ja sitä vanhemmille. Kyselyn pituudessa pyrittiin noin 20–30 minuuttiin, jotta se ei veisi liikaa aikaa muulta koulutyöltä. Varsinainen toteutus jäi koulujen ja opettajien päätettäväksi. Tutkijoiden oletuksena ja toiveena oli, että kuukauden auki olevaan kyselyyn vastattaisiin koulupäivän aikana millä tahansa digitaalisella laitteella.

Saamelaiskäräjät osallistuivat kysymysten laatimiseen. Samoin valtion liikunta- ja nuorisoneuvostojen asiantuntijat. Tutkimuskysymysten ja taustamuuttujien osalta kysely tehtiin siten, ettei aineistosta ole mahdollista tunnistaa vastaajia. Anonymiteetin varmistaminen tehtiin perusteellisesti ja kysymyksiä huolellisesti pohtien. Pidimme myös tärkeänä antaa vastaajien itsensä määrittää kyselyssä, kokevatko he itsensä saamelaisiksi tai kuuluvansa johonkin muuhun viiteryhmään. Kysymyslomakkeen laatimisessa eräänä johtolankana oli noudattaa saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston linjausta tuottaa ”tausta- ja terveystutkimustietoa”.

Tärkeä osa saamelaisalueen lasten ja nuorten vapaa-ajan ja harrastamisen tutkimista oli jalkautuminen. Toukokuussa 2022 allekirjoittaneet viettivät viikon alueella keskustellen opettajien, alueen nuorten, vapaa-ajan ja nuorisotoimen työntekijöiden sekä sivistystoimen edustajien kanssa. Samalla tutustuttiin kuntien tekemiin selvityksiin alueen nuorten vapaa-ajasta ja harrastamisesta. Jalkautuminen oli tiedonkeruuta ja ymmärryksen lisäämistä sekä verkostojen ja luottamuksen rakentamista. Samoin haluttiin osoittaa yhteistyötahoille, ettei kyse ollut vain norsunluutonissa kököttävien tutkijoiden ”tirkistelystä” vaan vilpittömästä kiinnostuksesta saamelaisaluetta, sen ihmisiä ja kulttuuria kohtaan. Osan matkaa mukana oli saamelaiskäräjien edustaja, jonka kanssa käytiin avartavia keskusteluja.

Lopuksi: onnistumisia, haasteita ja kokeiluja

Tätä puheenvuoroa kirjoitettaessa emme vielä tiedä, mikä on kyselyn vastausprosentti ja ylipäättään vastausaktiivisuus. Sodankylän osalta kysely on päättynyt ja vastauksia tuli huikkeasti lähes 200 kappaletta. Saimme myös eräältä opettajalta vinkin lomakkeen paran-

tamiseksi – johon heti reagoimme. Yhteistyö oli sujuvaa, joustavaa ja dialogista.

Muiden kuntien osalta vastauksia tutkimuskyselyyn tulee edelleen. Olemme lähelleet aktiivisesti läpi vuoden 2022 tietoa tutkimuksesta kuntien eri tahoille ja saaneet vaihtelevasti vastauksia viesteihin ja kysymyksiin. Dialogi on ollut aika ajoitin haastavaa, sillä vaihtelevasta vastausaktiivisuudesta johtuen olemme osin edenneet ”silmät sidottuina” ja luottaen syksyllä 2021 saatuihin lupauksiin osallistua tutkimukseen. Mikäli prosessi etenee toivotusti, on aineisto kerättyä kesäkuun alkuun mennessä.

Vuoden 2022 *Lasten ja nuorten vapaa-ajatutkimuksen* erillisotoksen suunnittelu, valmistelu ja toteutus ovat osoittaneet, että vähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten äänen huomioiminen on mahdollista myös määrällisen tutkimuksen keinoin. Helppoa se ei ole, sillä prosessi vaatii erityistä herkkyyttä ja sensitiivisyyttä niin rahoittajalta ja tutkijoilta kuin menetelmiltä ja tutkimusstrategialtakin. Tutkimuksen toteuttaminen on aikaa vievää, kokeilevaa ja osin epävarmuuksien kanssa toimimista. Sosiaaliset tekijät ovat tärkeässä asemassa, sillä luottamus ja dialogisuus ovat vähemmistöjen tutkimisen ehdottomia edellytyksiä.

Tiedon merkitystä arvioidaan ainakin osittain sen yhteiskunnallisen relevanssin näkökulmasta. Vähemmistöihin kohdistuvat tiedonkeruut antavat äänen marginaaleissa oleville. Tieto, tutkimus ja tutkijat voivat toimia välittäjinä ja tehdä samalla näkyväksi näkymättömiä yhteiskunnallisia asioita. Myös tieto ja tutkimus hyötyvät: kokeilevat menetelmälliset otteet ja vaihtoehtoiset tavat hankkia aineistoa kehittävät tutkimusta systeeminä. Me jäämme odottelemaan oman tiedonkeruumme tuloksia jännittyneinä. Jo nyt tiedämme, että kannatti lähteä kokeilemaan!

Lähteet

- Hakanen, Tiina & Myllyniemi, Sami & Salasuo, Mikko (2019) *Takuulla liikuntaa. Kyselytutkimus toimintarajoitteisten lasten ja nuorten liikunnan harrastamisesta ja vapaa-ajasta*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Valtion liikuntaneuvosto & Valtion nuorisoneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto.
- Hästbacka, Noora & Sirén, Inka (2017) *”Ehkä ne on senkin takia ollu hiljaa” – Ammattilaisten valmiudet kohdata sateenkaarinuoria ja huomioida moninaisuutta päihde- ja mielenterveyspalveluissa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 114. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/sateenkaarinuoret_raportti_verkko.pdf (Viitattu 3.6.2022.)
- Laki saamelaiskäräjistä. 17.7.1995/974. Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX®. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974> (Viitattu 3.6.2022.)
- Lehtonen, Kati & Laine, Karlo (2021) Liikunta ja urheilu saamelaiskulttuurissa. *Liikunta ja Tiede* 3/2021, 56–58.
- Lapin Liikunta (2020) *Saamelaisalueen liikunta ja liikunnan harrastaminen*. 2020. Selvitystyö. Lapin Liikunta, Lapin AVI, Saamelaiskäräjät, OKM & Likes.
- Lukin, Karina (2014) Eteläistä saamentutkimusta. *Elore* 21 (1). http://www.elore.fi/arkisto/1_14/lukin.pdf (Viitattu 3.6.2022.)
- Saamelaiskäräjät (2021). Saamelaiset Suomessa. Saamelaiskäräjien verkkosivut. <https://www.samediggi.fi/saamelaiset-info/> (Viitattu 25.4.2022.)
- Saamelaiskäräjät (2020a) *Saamelaisten kulttuuripoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma*. Saamelaiskäräjät 18.12.2020.
- Saamelaiskäräjät (2020b) *Nuorisopoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma 2020–2023*. Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto. Saamelaiskäräjät 18.12.2020
- Skille, Eivind & Lehtonen, Kati & Fahlén, Josef (2021) The politics of organizing indigenous sport – cross-border and cross-sectoral complexity. *European Sport Management Quarterly*. DOI: 10.1080/16184742.2021.1892161.
- Suomen perustuslaki. 11.6.1999/731. Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX®. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (Viitattu 26.4.2021.)
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2022) Vähemmistöt ja erityisryhmät. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/vahemmistot> (Viitattu 26.4.2021.)